

Del franc tirador a l'ecologia documental Vint anys de documentalisme català 1997-2017

**Per Joan González
Director DocsBarcelona**

Aquests apunts són una mirada personal i cronològica sobre el documentalisme català en els darrers vint anys, amb algun apunt del període 1975-1996.

Vint anys recorreguts a partir de moments clau, que em semblen significatius per entendre l'evolució que s'ha produït en el món del documental català. Aquest document és subjectiu, incomplet i obert a posteriors aportacions. Exposa la visió que tinc des de la posició d'activista documental. Crec que estudis acadèmics posteriors fets amb més rigor i, sobretot, amb més i millors dades ens podran donar una visió més precisa del que ha passat.

Aquest és el meu quadre impressionista sobre aquests temps apassionants en què ha nascut la tradició i l'ecologia del documentalisme català.

1975. “Españoles, Franco ha muerto”

Certament, dictadura i documental no han estat mai bons companys de viatge i, per tant, es pot dir que durant el franquisme el documental independent no s'havia desenvolupat amb normalitat. Això ha tingut i té conseqüències, doncs, més enllà de la manca de llibertat és dins el període històric del franquisme quan neix la televisió arreu del món. Així és que tampoc, naixement de la televisió i documental, van anar de la mà al nostre país. Durant el franquisme, el monopoli de l'audiovisual de la realitat estava en mans del NO-DO i de TVE, és a dir, en mans de les eines de propaganda del règim.

1975-1983. La transició de l'audiovisual de la realitat

Durant la transició i fins el naixement de TV3 va haver-hi alguns exemples molt meritoris del que anomeno “franc tiradors”, directors i productors empesos amb una gran energia: Jaume Camino, Ventura Pons, Jaime Chávarri, Víctor Erice, José Luis Guerín, Joaquim Jordà... Tots ells van fer grans obres individuals que van esdevenir grans èxits però no van generar un moviment cinematogràfic documental, ni unes eines de producció, que permetessin la continuïtat en la producció i en la generació de públics.

Al mateix temps, neix i mor el Noticiari de l'Institut de Cinema Català (ICC, 1975-1980) que era la finestra de l'audiovisual de la realitat que es podia veure a les sales cinematogràfiques abans dels llargmetratges. L'intent més clar i permanent d'audiovisual de la realitat van ser els reportatges de televisió en el Circuit Català de TVE, on el programa Giravolt en va ser la punta de llança.

1983. Neix TV3

L'aparició de la televisió pública de Catalunya va significar una sacsejada al món televisiu, pel que fa a innovació, atreviment, horaris de televisió en català en franges de *prime time*. Com totes les televisions europees de l'època, TV3 va néixer amb la idea que pràcticament tota la producció es produís internament. La indústria independent de documentals no hi tenia cabuda.

1984. Apareix el programa "30 minuts"

L'any 1984 neix el que seria un dels programes insignes de TV3, el programa de reportatges "30 minuts", un espai cabdal per dos motius: va introduir una narrativa més cinematogràfica en la creació de reportatges i, al mateix temps, va atraure un públic que acceptava l'audiovisual de la realitat. Va ser dirigit durant 24 anys per Joan Salvat, fet que posteriorment seria clau per al documentalisme. Així, com sense voler, s'anava creant un públic per a l'audiovisual de la realitat.

1987. Neixen els Goya

A semblança d'altres cinematografies apareixen els Premis Goya, aquells que reconeixen els millors treballs cinematogràfics espanyols. És simptomàtic que no existeixi el Goya al millor documental, fet que dóna idea del paper que els documentals juguen a les pantalles cinematogràfiques en aquella època, pràcticament nul.

1990 (1978-actualitat). INPUT

La Conferència internacional INPUT es celebra anualment en un país diferent i acull uns 1.500 professionals de televisió que es troben per veure i debatre programes de servei públic de televisió, i al llarg dels anys ha anat creant una cultura comú de l'audiovisual de servei públic.

Analitzant la transformació del sector documental català, he arribat a la conclusió que INPUT és el "mínim comú denominador" del que al meu entendre agrupa la gran majoria de persones que han jugat un paper clau en el desenvolupament del documentalisme a Catalunya. Totes aquestes persones eren assídues a la Conferència INPUT, a les diferents ciutats, i van dur a terme, sense una estratègia pensada i acordada, la transformació del documentalisme català, cadascú des de la seva perspectiva.

1995. Vint anys després de la mort de Franco i ARTE

Durant els vint anys posteriors a la mort del dictador, quan les condicions polítiques ja permeten el desenvolupament del gènere, després de dotze anys del naixement de TV3, el documentalisme segueix sense aparèixer o bé és residual. La gran excepció a la televisió d'aquell any són les nits temàtiques, fruit de l'acord TVE-ARTE de maig del 1995, que comencen a emetre el mes d'octubre del mateix 1995 per TV2. S'emeten els dissabtes en segon *prime time* i la immensa majoria de documentals són produccions no nacionals.

La mitjana de documentals espanyols estrenats en sales cinematogràfiques de tot l'estat, en el període 1975-1995, és de 2,4 pel·lícules documentals per any.

1995. A Copenhaguen hi ha un visionari

Un home del nord, activista cinematogràfic, Tue Steen Müller es demana a Copenhaguen el perquè del no desenvolupament del documental al sud d'Europa quan les dictadures grega, portuguesa i espanyola ja fa dues dècades que han desaparegut. Emprèn la seva missió de transformar aquesta realitat i crea un eina, l'associació EDN (European Documentary Network) per tal de canviar aquest panorama.

1996. S'organitzen els tallers EDN a Lisboa, Granada, Bardonecchia i Tessalònica

La missió de Tue Steen Müller pren forma i s'organitzen els primers tallers EDN a diferents països del sud, per concentrar els professionals, per donar eines de coneixement de com es produeixen i financen els documentals a la resta d'Europa, per estimular el naixement de la indústria documental. Tot això pivota a l'entorn dels productors seguint les pautes MEDIA d'enfortiment de la indústria audiovisual europea. A Granada hi assisteixen unes 30-40 persones i Aurora Moreno, cap de l'oficina MEDIA a Barcelona, i jo mateix ens confabulem a l'avió de tornada per portar el proper taller a Barcelona.

1996. Asaltar los Cielos, Cines Verdi Barcelona, 36.977 espectadors

Després de molts anys sense cap èxit documental a les pantalles cinematogràfiques, els cinemes Verdi programen "Asaltar los cielos" de José Luis López Linares y Javier Ríoy que narra la història de Ramon Mercader, el català assassinat de Trotsky a Ciutat de Mèxic, i es converteix en un gran èxit d'espectadors. Hi ha públic per als documentals a les pantalles cinematogràfiques.

1996. Creació i Manifest de DOCUS

Un cop vaig ser designat representant d'EDN a l'estat espanyol, vaig promoure la creació de DOCUS, una associació que fomentés el documental, amb mesures que anaven des del lliurament d'un Goya al millor documental a l'obertura de finestres a TV o el reconeixement del gènere per ell mateix, amb suports específics. Oriol Baquer (qui va proposar el nom), Ricardo Iscar, Aurora Moreno, Xavier Atance, Oriol Porta, Pere Secorum i Raimon Masllorens, en formàvem part. L'associació va marcar-se una sèrie d'objectius i, posteriorment, un cop en va haver assolit la majoria, cap al 2003, es va dissoldre.

1997. Neix DocsBarcelona

El segon Taller d'EDN a l'estat espanyol es du a terme a Barcelona, al Palau de la Generalitat, sota la direcció de Tue Steen Müller i Aurora Moreno, i amb el nom de *Docs in Barcelona*. Inclou un mercat públic de projectes, en què els compradors són cadenes de TV internacionals. Es presenten dotze projectes: onze de Barcelona i un d'Itàlia. Els productors catalans consideraren els debats del Pitching molt durs per part de les televisions. La majoria de projectes no ho eren, simplement eren bones idees. Dura tres dies i hi participen unes 80 persones.

1998. Neix Màster Autònoma, Màster Pompeu

La formació és bàsica per al naixement d'un sector. Els Màsters en Documental de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i de la Universitat Pompeu Fabra (UPF) de la mà de Jordi Balló van contribuir a formar especialistes en direcció de documentals. Un dels elements clau per entendre la transformació del sector documental català, la formació.

1998. Neix EURODOC

Neix el primer programa europeu especialitzat en la formació de productors documentals. L'altell d'un restaurant de París acull persones com Anne-Marie Luccioni, Jaques Bidou, Françoise Gazio, Xavier Carniaux, jo mateix... En la primera edició, la tria estratègica de participants de les diferents vessants de la indústria es va focalitzar en persones que es pensaven que en el futur proper jugarien un paper en el seu territori respectiu. D'entre ells, Jordi Ambrós, qui esdevindria el primer director d'un programa de documentals a TV3, "El documental", i Leena Pasanen, provinent d'YLE, TV pública finesa, qui esdevindria directora d'EDN, i posteriorment directora de DOK Leipzig.

1998. DocsBarcelona de la mà de Parallel 40

Parallel 40 es fa càrrec del projecte liderat per Tue Steen Müller, rebateja l'encontre amb el nom de *DocsBarcelona* i reuneix 200 participants en la seva primera edició. El focus sempre és el mateix, una eina de transformació del sector a partir de l'empoderament dels productors a través de compartir experiències, tallers de formació sobre la base de projectes i mercat amb compradors internacionals.

2000. Francesc Escribano, ex- "30 minuts", cap de Programes de TV3

Una de les persones provinents del "30 minuts", i membre actiu de les trobades INPUT, passa a ser cap de Programes de TV3. Aquest és un dels altres elements clau: l'assumpció de responsabilitats d'una persona que tenia una gran sensibilitat cap a l'audiovisual de la realitat i cap al documental.

2000. Es crea el Postgrau Documentals ESCAC

S'enforteix l'oferta formativa d'alt nivell a Barcelona. La ciutat comença a ser un pol d'atracció d'estudiants llatinoamericans que volen formar-se en aquest camp.

2001. Neix el Goya al Millor Documental

Finalment, tretze anys més tard de l'inici, neix el Goya al Millor Documental, el reconeixement públic del documental guanya visibilitat. En el període 2001-2011, el 64% dels premis al Millor Documental, el guanya un documental català, prova de la fortalesa de la incipient indústria documental catalana. Del 2012 ençà, cap documental català ha guanyat els Goya. El primer Goya documental, el va guanyar "En construcció".

2001. Neix “El documental”. Jordi Ambròs. Canal 33

Neix a la televisió pública catalana el primer programa de documentals, dirigit per l'ex-Eurodoc, Jordi Ambròs, i en el segon canal, el canal cultural.

2001. Neix “Taller.doc”. Donar oportunitats a nous talents. Canal 33. Paralel 40

Veient la qualitat de bons petits films que neixen com a treballs de fi de carrera a les universitats, Paralel 40 proposa a TVC la creació de “Taller.doc”, una finestra per a fer emergir el nou talent a partir de la producció de documentals de 25'. En un entorn professional el jove director o directora dirigirà fins a un màxim de tres documentals de 25'.

2001. Neix el festival Docúpolis

Neix, a Barcelona, el festival Docúpolis de la mà de l'associació Tercer Ojo, promogut per Hugo Salinas, Javiera Undurraga i Marcelo Gallardo, sota l'empara del CCCB. La seva darrera edició va ser el 2009.

2001. “En construcción”, fill del Màster de la Pompeu, guanya a Sant Sebastià

El documental “En construcción”, de José Luis Guerin, guanya al Festival de Cinema de San Sebastià. Aquest documental és un fill del sistema de producció nascut del Màster de la UPF. El reconeixement públic del documental creix i es popularitza. “En construcción” es converteix en un èxit de taquilla, 144.982 espectadors.

2002. Bowling for Columbine

Arriba a les pantalles la pel·lícula de Michael Moore, *Bowling for Columbine*, que aconseguix la més exitosa audiència amb 496.808 espectadors a tot l'estat, i és sens dubte el major èxit de taquilla d'un documental des de 1995.

2002. L'ICEC inicia suport específic

A principis del 2002, l'ICEC (ICIC, aleshores) inicia la política de suport diferencial i específic per al cinema documental, un nou element de finançament per construir la indústria-artesania del camp documental.

2002. Acord TV3-Productors. Inclou documentals. Lobby productors. S'activa economia

Els productors de documentals s'han empoderat, es van organitzant i pressionen les associacions de productors on dominen els interessos de la ficció i, finalment, aconseguixen que dins el marc global d'acord TV3-Productors, el documental tingui un espai propi i una dotació pressupostària pròpia. L'economia que això va provocar enfortiria la incipient indústria. TV3 inverteix 54.000 euros en coproduccions, un primer

pas per a la relació entre la televisió pública i la indústria independent.

2003. “La pelota vasca” fa 377.261 espectadors

A les sales cinematogràfiques hi ha un nou èxit documental, “La pelota vasca”, de Julio Médem, que arriba als 377.261 espectadors, essent la pel·lícula de l'estat amb més espectadors dels darrers vint anys. TV3 destina 917.000 euros a coproduccions de documentals amb la indústria independent, com mai abans.

2003. L'administració catalana recull el documental com a gènere. Reforça economia

El gènere va ocupant nous espais i és ara que a l'administració catalana el documental guanya un espai propi de reconeixement i pressupost. Un nou impuls cap a la normalització financera del gènere.

2004. Betevé s'hi suma

Neix el programa DOC'S, a Betevé: els documentals ocupen una finestra més a la televisió i, a poc a poc, es va normalitzant el gènere a les pantalles televisives.

2004. “Balseros”, nominada als Oscars, “30 minuts i la indústria independent

La pel·lícula “Balseros”, dirigida per Carles Bosch i Josep Maria Domènech i produïda per Bausan Films i TV3, arriba molt lluny. El film va néixer inicialment essent un reportatge del programa “30 minuts”, va anar creixent fins a ser un segon reportatge de 60', i va saber sumar el coneixement de la indústria independent fins a convertir-se en un documental molt exitós. “Balseros” va ser, l'any 2003, un dels cinc documentals nominats als Oscars. Aquest va ser un cop d'orgull i un punt culminant inimaginable deu anys enrere. La indústria catalana del documental arribava al més alt nivell de reconeixement internacional. *Bowling for Colombine* va ser l'Oscar d'aquell any, però la història havia canviat definitivament per al documentalisme català.

2005. Augmenta la producció de documentals

Si del 1975 al 1995, l'estrena de documentals en sales de l'estat espanyol, va ser de 2,4 de mitjana per any, en el decenni 1996-2005, la mitjana passa a ser de 12,9, un creixement d'un 500%. La indústria-artesia documental es desperta i sembla que es consolida.

2005. “La casa de mi abuela” guanya el Joris Ivens a IDFA

IDFA és el festival de documentals més gran del món i el gran aparador del gènere. El 2005 el film “La casa de mi abuela”, dirigida per Adam Aliaga i produïda per Juanjo Giménez, hi guanya el premi principal, el Joris Ivens, i reforça la idea de marca del documentalisme català.

2005. Neix “El Documental del Mes” a tres ciutats. 3.000 espectadors

El projecte europeu CinemaNet Europe neix amb la idea de ser la primera xarxa de distribució de cinema digital a Europa i ho fa de la mà dels documentals. Es convida a Paralel 40 a formar-ne part. Aquesta idea lliga amb l'estratègia del DocsBarcelona que, després de la formació de productors per crear obres, pensa que cal anar a buscar espectadors allà on es troben. Neix la xarxa “El Documental del Mes” a tres ciutats: Sant Just Desvern, Manresa i Barcelona. Cada mes s'estrena el mateix documental a tota la xarxa. El primer any hi assisteixen 3.000 espectadors.

2006. “El cerco” premiat a la Berlinale

El curtmetratge documental “El cerco”, dirigit per Ricardo Íscar i Nacho Martín, guanya el Premi UIP a la Berlinale, així com el Premi del Jurat del Festival de Málaga, i és seleccionat a Sundance. Una mostra més de la fortalesa que va adquirint el documentalisme català.

2006. TV3 inverteix 1.476 milions d'euros en coproducció de documentals

Aquest fet enforteix la indústria i fa possible que es puguin generar nombroses produccions, la roda de l'economia, la creació de llocs de treball, i la internacionalització pren major volada.

2007. TV3 inverteix 1.837 milions d'euros en coproduccions de documentals

La inversió en documentals per part de TV3 augmenta fins al punt més alt del període 2002-2017. La roda de l'economia continua girant i la producció es va consolidant.

2007. “El sastre” guanya el Premi Silver Wolf a l'IDFA, Amsterdam

El Premi Silver Wolf a l'IDFA corrobora el bon moment del documentalisme català: Óscar Pérez amb “El sastre” segueix l'estela de guanyar un primer premi en grans festivals.

2008. Neixen els Premis Gaudí. Inclouen premi al millor documental

Neixen els premis que reconeixen la cinematografia catalana, des de la primera edició hi ha el premi al millor documental. El gènere es normalitza en un àmbit més. El primer Gaudí el guanya “Bucarest, la memòria perduda”, d'Albert Solé.

2009. Última edició de Docúpolis

Es celebra la darrera edició del festival Docúpolis, el festival pioner dels documentals. Abans de la darrera edició el seu director, Hugo Salinas, ofereix a DocsBarcelona la gestió del festival.

2009. TVE comença a fer coproduccions, 50% amb empreses catalanes

TVE comença a coproduir documentals unitaris i, amb paraules d'Andrés Luque, el primer any el 50% de les coproduccions se les emporten empreses catalanes, fet que posa de manifest que Barcelona posseeix la capitalitat dins l'estat de les empreses productores catalanes.

2009. TV3 crea "Sense ficció", comença a mitjanit

En aquest moment d'ebullició neix "Sense ficció", una aposta per poder emetre documentals a la primera cadena pública catalana. Neix de la voluntat de Mònica Terribas, directora de TVC, i li encarrega al principal responsable de l'audiovisual de la realitat de TV3, Joan Salvat, qui portava 24 anys dirigint "30 minuts". Comença en un horari prudent i sense estar sotmès a resultats immediats. A poc a poc s'anirà consolidant i obtenint millors horaris, fins arribar al *prime time*. Un nou pas per eixamplar la base dels espectadors de documentals.

2010. Reunions per separat per crear una eina de productors de documentals

Es fan en paral·lel, i amb poc interval de temps, dues convocatòries de dos grups diferents per vertebrar els productors de documentals, que se senten poc representats a les associacions tradicionals de productors on dominen els productors de la ficció. Quan se sap que està havent-hi dues iniciatives, passen a fer-se reunions conjuntes i s'arriba a la creació d'un únic grup que donarà pas a Pro-Docs.

2011. Neix PRO-DOCS

Neix l'associació de productors de documentals, fruit madur del paper que el documental va adquirint. Neix com a associació sectorial i posteriorment s'integrarà a PROA, l'associació que engloba tots els productors catalans tant de format: cine i TV, com de gènere: ficció, documental i animació. El primer president de Pro-Docs és Tono Folguera. TV3 inverteix 1.061 milions d'euros en documentals.

2012. Un any, un projecte, una empresa

Durant aquest període, any amunt, any avall, té lloc una decisió que marcarà el documentalisme català. TV3 decideix que produirà només un documental per any per empresa. Això provoca resultats. Per un costat, estimula el nombre d'empreses que tenen accés a produir documentals, i per l'altre, frena les empreses més dinàmiques i més grans, ja que deixa de tenir sentit desenvolupar diversos projectes simultàniament si només un passarà a tenir el suport de la televisió pública. Aquesta mesura va generar aquesta situació. Una de les conseqüències va ser afavorir el minifundisme en el camp productiu de documentals.

2012. Darrer Goya català

“Escuchando al juez Garzón”, d’Isabel Coixet, guanya el darrer Goya català.

2012. “Taller.doc” mor

La finestra televisiva que donava oportunitats als joves directors s’apaga. Mor el “Taller.doc”.

2013. Crisi, crisi, crisi

TV3 inverteix 499.000 euros en coproducció de documentals, un 53% menys que l’any anterior. La indústria independent ho nota fortament. La reducció de l’aportació que la televisió pública aplica a la coproducció de documentals està passant factura, es passa de ser motor d’indústria a ser eina de subsistència, es viuen moments difícils amb tancament d’empreses. Mentre cada cop més públic s’incorpora al documental, el teixit productiu va patint durament la crisi. L’ambició dels projectes es redueix. La competitivitat baixa. Es mira de sobreviure.

2013. Darrer Goya català nominat

“Món petit” és el darrer documental català nominat als Goya.

2014. Barcelona és capital documental

Amb tot aquest bagatge i malgrat la forta crisi viscuda, Barcelona és la capital documental del sud d’Europa, fet que no s’ha sabut vendre per part del conjunt del sector ni als poders polítics ni a la ciutadania. Màrqueting de capitalitat documental ens fa falta a cabassos. El sector és massa atomitzat i mira massa cap al propi negoci com per poder aixecar la mirada i plantejar-se ambicions més altes, però és el que hi ha.

2014. “Sense ficció”: cinc anys

“Sense ficció” compleix cinc anys i ha aconseguit ser un referent, ser l’únic programa de documentals que emet un primer canal de TV pública al sud d’Europa i té una gran acceptació per part de l’audiència. Un alt percentatge dels programes s’emeten en *prime time* i un grup important d’entre aquests és el programa més vist del dia de totes les cadenes. Un gran èxit de la televisió pública.

2016. TV3. Inversió del 50% menys respecte deu anys abans

TV3 inverteix 786.600 euros, un 50% menys que l’any 2006, 154.000 dels quals en llargmetratges documentals.

2016. DocsBarcelona trenca la barrera dels 100.000 espectadors

Per primer cop, el projecte DocsBarcelona que agrupa tres festivals a Barcelona, Medellín i Valparaíso (Xile), i una xarxa de prop de 90 sales que cada mes estrena el mateix documental arriba a més de 102.679 espectadors en un any.

2017. Sequera Goya

Durant el període 2012-2017 cap guanyador dels Goya a millor documental és català.

2017. Crisi de producció

Des del punt de vista de la producció es pateix molt per dur a terme nous projectes i projectes ambiciosos comparables als d'altres cinematografies, l'escanyament econòmic arriba a l'ofec, hi ha pessimisme en la producció.

2017. DocsBarcelona celebra la 20a edició

Un bon moment per fer una mirada enrere, veure on érem, on som ara i on voldríem ser.

La transformació del món documental a Catalunya ha estat extraordinària, vint anys de trajecte on hi ha hagut creixement sostingut per part dels espectadors i muntanyes russes pel que fa a la capacitat de les empreses de producció. Crec que aquest any 2017 podem dir que des del punt de vista dels espectadors el documental ha guanyat prestigi i ha entrat en la normalitat, però en paral·lel el sector de la producció local està vivint moments molt durs amb el risc que això suposa per a la construcció de l'imaginari comú.

És un bon moment també per a dur a terme un *think tank*, per pensar en una estratègia de futur tenint clar on es vol arribar i quines passes s'han de fer. Per aconseguir-ho només calen persones amb coneixement, determinació i economia. Una visió estratègica que fins ara no s'ha produït.

Aquesta és la meva visió, honesta, parcial, incompleta, mancada de més dades necessàries, però viscuda en primera persona, on he volgut plasmar simplement el meu punt de vista, i que espero anar actualitzant amb noves dades que es vagin incorporant.

Un dels objectius d'aquest document és poder compartir i estimular estudis posteriors que aprofundeixin, objectivin i aportin més llum i dades al període en què, segons el meu criteri, hem passat en el camp del documental de ser francctiradors a crear una ecologia on no hi manca cap dels elements clau: formació, producció, distribució, exhibició i espectadors.

Queda molt camí per recórrer i segur que serà tan apassionat o més com el que hem viscut fins ara.

Joan González